

FRAZEMI OD PONEDJELJKA DO PETKA (U JUŽNOSLAVENSKIM JEZICIMA)

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

UDK 811.163'373.7'27

[HTTPS://WWW.DOI.ORG/10.17234/9789533790121.22](https://www.doi.org/10.17234/9789533790121.22)

U radu se istražuju frazemi i uzrečice u južnoslavenskim jezicima (bugarskom, hrvatskom, makedonskom, slovenskom i srpskom jeziku) u čijem su sastavu nazivi za dane u tjednu. Kontrastivna lingvokulturološka analiza istražuje motiviranost prikupljenih frazeoloških jedinica u zastupljenim jezicima, pri čemu je posebna pažnja posvećena simboličkim danima u tjednu, osobito u narodnom kalendaru južnih Slavena, jer se uz njih vežu narodna i kršćanska vjerovanja, praznovjerja i običaji. Podjela dana u tjednu na sretne i nesretne, odnosno povoljne i nepovoljne dane te muške i ženske, duboko je ukorijenjena u jezičnoj slici južnih Slavena, o čemu svjedoče prikupljeni frazemi i uzrečice. Frazeološki su najproduktivniji oni dani uz koje se vežu negativne konotacije, što govori u prilog pejorativnoj prirodi frazeologije. Iako moderno društvo gubi vezu s nekadašnjim predodžbama i vrijednosnim sustavima (najbolji je primjer ponedjeljak koji se nekad smatrao sretnim i povoljnim danom), one i dalje žive u frazeologiji i paremiologiji jer se jezični sustav mijenja sporije od društva i kulture. Ipak, analiza će pokazati i pojavu nekih novih ustaljenih jezičnih jedinica, vezanih uz sasvim drugačiju percepciju dana u tjednu.

Ključne riječi: dani u tjednu; frazemi; južnoslavenski jezici; lingvokulturologija; narodni kalendar

0. UVOD

Rad obuhvaća kontrastivnu analizu frazema i uzrečica u južnoslavenskim jezicima (bugarskom, hrvatskom, makedonskom, srpskom i slovenskom) koje za sastavnicu imaju dane u tjednu. Polazeći od tvrdnje da nazivi za dane u tjednu svjedoče o kombinaciji kršćanskih i poganskih vjerovanja, ali i o međukulturnim te međujezičnim kontaktima u imenovanju dana (*usp.* Бошњаковић 2006), cilj je ovoga radi utvrditi koje su predodžbe o danima u tjednu fiksirane u frazeološkom fondu i utvrditi njihovu kulturnu konotaciju. Ovakav pristup, u kojemu se frazeološke i paremiološke jedinice promatraju kao jezične realizacije kulture pojedinih naroda, proizlazi iz lingvokulturologije (*usp.* Barčot 2017, Маслова 2001, Zykova 2019). Najvažnije je svojstvo jezika to što u sebi akumulira kulturnu konotaciju kao rezultat međusobnog utjecaja jezika i kulture. Prema tome, kontrastivna proučavanja frazeologije trebaju biti lingvokulturološkog karaktera jer imaju za cilj otkrivanje nacionalno-kulturne specifičnosti jezičnih sustava (Недкова 2011: 16).

U okviru lingvokulturološke analize, u ovome radu, dane u tjednu promatramo kao koncepte, shvaćene u širem smislu (u odnosu na kognitivistički pristup) jer ne uključuju samo kategorijalna obilježja označenog već i svu kulturološku informaciju koja se na njega odnosi (Витанова 2012: 12).

Prikupljeni je korpus ekscerpiran iz frazeoloških i općih tiskanih i mrežnih rječnika, znanstvenih radova i monografija te iz mrežnih korpusa (bugarskog, hrvatskog, slovenskog i srpskog jezika) dostupnih na platformi Sketch Engine. Iz analize su izuzeti dijalektni frazemi jer bi njihovim uključivanjem građa nadmašila opseg ovoga rada, ali ne i zastarjeli i manje frekventni frazemi jer bi njihovim isključivanjem građe pak bilo premalo, a nužni su i za rekonstrukciju cjelovite jezične slike svijeta.

1. PONEDJELJAK

Ponedjeljak je *dan poslije (po) nedjelje* i u slavenskim je jezicima svoj naziv dobio na temelju odnosa prema prethodnom danu. Iako je danas, u modernom društvu, negativno obilježen jer uglavnom ponedjeljkom počinje ljudima mrzak radni tjedan, u folkloru i tradicijskoj kulturi južnih Slavena ovaj je dan bio određen kao sretan i povoljan. Početak tjedna percipirao se kao nešto pozitivno, dan pogodan za početak gradnje kuće, radova u polju i započinjanje raznih ženskih poslova. Također, vjerovalo se da će cijeli tjedan biti onakav kakav bude ponedjeljak (Турпић 2020: 30).

U narodnom su kalendaru posebno bili važni ponedjeljci vezani uz veće kršćanske praznike. Kod pravoslavnih južnih Slavena prvi ponedjeljak uskršnjega posta naziva se *čisti ponedjeljak*, na taj dan čovjek mora biti duhovno i tjelesno čist, pa su uz njega vezani razni obredi čišćenja, kupanja, brijanja i šišanja. Upravo je *čisti ponedjeljak* u pozadinskoj slici bugarskog frazema *оставам / остана на <нес> понеделник* značenja 'biti prevaren, obmanut u očekivanju da tko uspije ili dobije nešto što jako želi'. Naime, čisti se ponedjeljak u bugarskom narodnom kalendaru naziva i *несу / нес / кучу* ('pseći'), *разнетни* ('raspeti'), *бесни* ('bijesni'), a potječe iz običaja obrednog ljuljanja ili vješanja pasa kako bi se spriječila bjesnoća jer se vjerovalo da su se tijekom zime u njih uvukli *bjesovi* tj. zle i nečiste sile. Iako se frazem češće koristi bez sastavnice *нес* upravo nam ta sastavnica otkriva motivaciju frazema.

Za razliku od bugarskog, u slovenskom se jeziku ponedjeljku pripisuje atribut *mačji*. *Mačkast (mačkov) ponedeljek* označava 'ponedjeljak, kada se *tko* loše osjeća, kad je *tko* loše raspoložen zbog prekomjernog uživanja u alkoholu'. Ovaj je frazem motivacijski povezan s frazedom *imeti mačka* značenja 'biti mamuran', a u slovenski je jezik došao iz njemačkoga u kojem se riječi *Kater* ('mačak') i *Katzenjammer* ('mačje jaukanje') u prenesenom značenju rabe za opis mamurluka¹.

Osim mačjeg, u slovenskom postoji i *plavi ponedeljek* kojim se opisuje 'ponedjeljak, kada radnik neopravdano izostane s posla'. Keber (2015: 723) navodi da su s ovim fraze-

1 Keber navodi da se u leipziškom studentskom žargonu frazemima *seinen Kater spazieren führen* ('voditi mačka u šetnju') te *einen Kater ausführen* ('voditi mačka van') opisuju posljedice opijanja tj. mamurluk. Za izraz *Katzenjammer* Keber tvrdi da je nastao početkom 19. stoljeća u akademskim krugovima Heidelberga (2015: 723).

mom povezani i žargonski izrazi *ponedjeljkar* za osobu koja neopravdano izostaje s posla i glagol *ponedjeljkovati* značenja ‘neopravdano izostajati s posla’, za što je najčešće uzrok upravo alkohol. Ekvivalentni frazem, izrazom i značenjem, zabilježen je u češkom (*modrý pondělek*) i njemačkom jeziku (*blauer Montag*), ali ne i u ostalim južnoslavenskim jezicima. I u engleskom jeziku postoji *blue monday*, no on se značenjski donekle razlikuje. Njime se opisuje najdepresivniji dan u godini, treći ponedjeljak u siječnju, a potječe iz 2005. godine kada ga je definirao psiholog Cliff Arnall. Plava se boja u engleskom jeziku povezuje s tugom pa postoje frazemi *feel blue* i *have the blues*. Naravno, engleski *plavi ponedjeljak* ušao je u analizirane južnoslavenske jezike u značenju ‘najdepresivniji dan u godini’ i nalazimo ga u člancima o depresiji i samopomoći, ali u slovenskom uz atribut *modar* (*modri ponedeljek*) što je uobičajen pridjev za plavu boju, dok se *plav* rjeđe rabi u tom značenju, ali je uobičajen u opisu svijetle kose.

U slovenskom je jeziku ponedjeljak frazeološki produktivan dan. Kržišnik (2014: 378) bilježi još dva frazema: *dolg kot ponedeljek* i *kaj vleči se kod ponedeljek*. Prvi je frazem poredbene strukture sa značenjem ‘jako dug (dugačak), jako velik (visok) /o osobi/’, ali ima i vremensko značenje ‘jako dugotrajan’. Drugi je frazem, prema podacima iz korpusa, novijega datuma i ima samo vremensko značenje dugoga trajanja (*ibid.*). Motivacija frazema proizlazi iz negativne percepcije ponedjeljka kao prvog radnog dana koji dugo traje.

2. UTORAK

Utorak je drugi dan u tjednu i prema tome je dobio svoje ime. Naziv se razvio iz praslavenskog korijena *vъtorъ* značenja ‘drugi’, kojeg je u hrvatskom i srpskom s vremenom istisnuo oblik *drugi*.

Đurić (2020: 44) navodi da semantika utorka sadrži i komponentu *ponavljanja* ili, njoj blisku, komponentu *udvostručavanja* (istog su korijena, primjerice, bugarski glagol *повтарям* te makedonski *повторуваа* značenja ‘ponavljati’), što se može uočiti i u narodnim vjеровanjima. U makedonskom je frazeološkom rječniku tako zabilježena frazemska polusložnica *вторник-повторник* sa značenjem ‘ni u utorak ne valja raditi (izgovor lijencine)’ te *вторник-заморник* za koji se navodi da potječe iz anegdote o lijenoj ženi koja je svaki dan tražila opravdanje kako ne bi radila uz izliku da je naporno (zamorno) raditi u utorak (Димитровски, Ширилов 2003: 138).

O percepciji utorka kao lošeg, teškog i nesretnog dana svjedoče i vjеровanja kod južnih Slavena da utorkom ne valja započinjati poslove, ne odlazi se u prošnju niti se organiziraju svadbe (*usp.* Ђурић 2020: 46–47, Стојнев 2006: 66). Ova je predodžba *nepovoljnog utorka* u pozadini hrvatske uzrečice *utorak kratak korak*, s rimovanim sastavnicama, a kojom se poručuje da se ništa ne obavlja dobro ako se započne u utorak nego da je bolje ili početi u ponedjeljak ili čekati srijedu.

Jedno je praznovjerje vezano uz to da će dijete rođeno u utorak biti nesretno, boležljivo i da će cijeli život patiti, ili pak da neće dugo živjeti ili će rano postati udovac/udovica. Ovo je vjеровanje u pozadinskoj slici bugarskog frazema *роден в черен вторник* kojim se opisuje nesretna osoba, kojoj ne ide u životu i nema sreće. Đurić (2020: 54) tumači da u sintagmi *crni utorak* postoji dvostruko negativna markiranost ovoga dana u narodnoj kulturi jer je utorak sam po sebi negativan dan, a crna boja dodatno simbolizira tamu, mrak i nečiste

sile. U narodnom kalendaru južnih Slavena postoji nekoliko negativno obilježenih utoraka², a jedan od njih je i *crni*. Odnosi se na utorak u već spomenutom prvom tjednu uskršnjega posta (koji pravoslavni južni Slaveni nazivaju *Todorov tjedan*, prema svetom Todoru) uz koji se vežu i drugi atributi pa se naziva i *куц вторник / хромѝ утораѝ* ('hromi, šepavi utorak' u Bugarskoj i Srbiji), *крив вторник / криви утораѝ* ('krivi utorak' u Bugarskoj i Srbiji), *луд вторник* ('ludi utorak' u Bugarskoj), *глув вторник / глух утораѝ* ('gluhi utorak' u Bugarskoj i Srbiji), *сух вторник / сув торник* ('suhi utorak' u Bugarskoj i Makedoniji). U podlozi svakog od navedenih naziva nalazi se određeno praznovjerje ili narodni običaj, ali svi svjedoče o vrlo nepovoljnoj prirodi utorka u kulturnoj tradiciji triju naroda. U narodnom kalendaru Hrvata i Slovenaca s crnim se utorkom donekle podudara *pokladni utorak* ili *pustni torek*, dan prije *Čiste srijede* (Pepelnice) kojim započinje korizma. Korijeni običaja vezanih uz taj dan također su pretkršćanski i imaju razne magijske i apotropejske funkcije kao kod pravoslavnih naroda.

Ovdje valjda spomenuti i *crni utorak* koji dolazi s američkog kontinenta, a odnosi se na slom njujorške burze 29. listopada 1929. godine kojim je započela velika ekonomska kriza. Njemu su prethodili *crni četvrtak* i *crni petak*³ koje je obilježila masovna prodaja vrijednosnica. Sve tri kolokacije danas pronalazimo u hrvatskom jeziku u okazionalnom prenesenom značenju, a njima se pridružio i *crni ponedjeljak* koji se odvio 19. listopada 1987. godine kada su naglo pale vrijednosti dionica na burzama širom svijeta (Turk, Opašić 2010: 313).

3. SRIJEDA

Srijeda (staroslavenski *srěda*) je treći dan radnoga tjedna i dan u sredini tjedna, a naziv potječe iz praslavenskog oblika s metatezom *serda gdje je značio 'sredina' (Gluhak 1993: 576–577). Ista je motivacija i, primjerice, u njemačkom *Mittwoch*, dok se većina romanskih jezika oslanja na boga Merkura.

Budući da predstavlja sredinu tjedna, njegova je simbolika ambivalentna pa se u slavenkim vjerovanjima uz srijedu vežu pozitivne i negativne konotacije. Takvu prirodu srijede potvrđuje i Đurić:

„[...] na primer, na jednoj teritoriji sreda može biti okarakterizirana kao veoma „povoljan“ i „dobar“ dan za obavljanje jednog posla, ali istovremeno i kao „nepovoljan“ dan kada je reč o drugim poslovima. Zbog toga se ne može govoriti o apsolutno ujednačenoj i jedinstvenoj oceni ovog dana“ (2020: 65).

Negativna obilježenost srijede nesumnjivo je rezultat kršćanskog poimanja srijede kao dana kada je Judinom izdajom počela Kristova patnja, pa se primjerice u engleskom jeziku *Velika srijeda* naziva i *špijunska srijeda* odnosno *Spy Wednesday*. Središnja pozicija srijede u tjednu, etimološka povezanost s pojmom sredine, ali i izdaja, u pozadini su hrvatskih i srpskih frazema *usred* (*nasred*, *posred*) *srijede* <čega>, *nasped* (*nocped*, *ycped*) *cpede* značenja 'u samom središtu čega' i *izaći na srijedu* s čim, *staviti na srijedu* što, *na cpedy*

2 Đurić (2020: 52) osim *crnog utorka*, navodi i *deveti utorak* i *vodeni utorak*.

3 Više je *crnih petaka* u američkoj povijesti, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.

изнети (дати) нешто, на среду изађу с нечим ‘дати да сви vide, да сви mogu ocijeniti, izaći pred javnost’.

Prvi dan korizme je *Čista srijeda*, obilježena strogim postom i nemrsom, koja je zbog simboličnog čina posipanja pepelom po glavi, što je čin koji se u početku vršio iz solidarnosti prema javnim grešnicima, dobila naziv Pepelnica.⁴ Pepelnica, ali ne i srijeda⁵, sastavnica je arhaičnih slovenskih frazema *držati se kakor na pepelnico* ‘držati se žalosno, tužno’ i *pepelnično raspoloženje* ‘žalosno, tmurno raspoloženje’. S obzirom da je korizma razdoblje pokore, posta i pobožnosti, u motivaciji je frazema slika raspoloženja koje je karakteristično (ili bar očekivano) na taj dan.

I u bugarskoj frazeologiji zabilježen je frazem koji u pozadinskoj slici sadrži korizmeni dan. Riječ je o posljednjoj nedjelji prije Uskrsa, koja se kod pravoslavnih naroda naziva *Vrbnica* ili *Cvetnica*, a kod katoličkih *Cvjetnica*. U Bugarskoj su simbol ovoga praznika grančice vrbe, koje se posvećuju u crkvama i odnose domovima kako bi štitile od zla i bolesti. S obzirom da taj kršćanski praznik uvijek pada u nedjelju, jasna je apsurdna slika u bugarskom frazemu *на Врџбница в сряда (петък)* sa značenjem ‘nikada’ (Vasung 2011: 170). Zamjenjivost srijede s petkom u sastavu frazema nije slučajna jer se oba dana percipiraju kao *neparni, ženski i posni dani* (*usp.* Ђурић 2020), kada su bili zabranjivane razne aktivnosti poput pranja i šišanja te ženski poslovi, posebice tkanje i pređenje. Sinonimni je frazem *на Марта в сряда*, u čijem je semantičkom talogu narodni praznik babe Marte. Mjesec ožujak (*март*) u bugarskom folkloru ima simboliku povezanu sa ženskim počelom – to je, naime, jedini ženski mjesec u godini, personificiran u liku babe Marte koja 1. ožujka⁶ obilazi sela kako bi istjerala zle sile. Toga dana Bugari jedni drugima daruju martenice, vrstu amajlice ispletene od crvenog i bijelog konca, koju nose dok ne ugledaju prvi znak proljeća – prvu lastavicu ili propupale grančice drveta. I danas je taj običaj vrlo popularan u čitavoj Bugarskoj. S obzirom da 1. ožujak može biti bilo koji dan u tjednu, motivacija ovoga frazema nije toliko jasna kao u frazemu *на Врџбница в сряда (петък)*, no dupliciranje ženske prirode *srijede* i mjeseca *marta* zasigurno utječe na njegovu metaforičnost, ekspresivnost i idiomatičnost.

4. ČETVRTAK

Četvrtak je, poput utorka, dobio svoj naziv iz rednoga broja (praslavenski *četvрътъкъ*) jer se percipira kao četvrti dan u tjednu.

Kod svih je Slavena četvrtak vrlo povoljan dan, pogotovo za početak i obavljanje poljodjelskih poslova, i za njega se općenito vežu pozitivne konotacije kao i za ponedjeljak. Četvrtak je *parni* i *muški* dan, toga se dana nije postilo i za njega nisu vrijedile zabrane koje su bile vezane za srijedu i petak (npr. zabrana raznih ženskih poslova). U frazeologiji južnih Slavena manji je broj frazema s ovom sastavnicom, vjerojatno zbog slabije metaforičnosti koja proizlazi iz pozitivne markiranosti ovoga dana u tjednu.

4 <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47499>. (Datum pristupa: 14. 12. 2021.)

5 Iako navedeni frazemi u sastavu ne sadrže srijedu, uvrštavamo ih jer je srijeda nesumnjivo u njihovom semantičkom talogu.

6 Prema bugarskom narodnom vjerovanju 1. ožujka je prvi dan proljeća, a poklapa se s klimatološkim početkom proljeća.

Novijeg su datuma uzrečice kojima se u južnoslavenskim jezicima četvrtak, jer prethodi petku tj. kraju radnoga tjedna, percipira kao mali petak: *четвъртък е малкия петък*⁷ (bug.), *četvrtak je mali petak* (hrv.), *четврток – мал петок* (mak.) i *četrtak je mali petek* (slo.), *četvrtak je mali petak* (srp.).

5. PETAK

Petak je također dobio naziv po položaju u tjednu tj. kao peti dan u odnosu na nedjelju.

Petak je dan snažne simbolike, uz koji se vežu brojne asocijacije, narodni običaji, vjerovanja i praznovjerja. Đurić smatra da je „na formiranje bogate i složene semantike petka u narodnom mišljenju uticala sinteza više različitih faktora, od kojih se, prema svom značaju, u prvom redu izdvajaju: gramatički rod naziva, mesto u sedmici i hrišćanske konotacije“ (2020: 108). Za sve navedene elemente potvrde nalazimo u prikupljenoj građi.

Podjela dana na *muške* i *ženske*, prema gramatičkom rodu naziva, utjecala je i na podjelu muških i ženskih poslova koji se tim danima smiju, odnosno ne smiju obavljati. Petak je ovdje iznimka jer se unatoč gramatičkom rodu naziva smatra ženskim danom (*usp.* Ђурић 2020, Стојнев 2006) i u folkloru je personificiran u liku Svete Petke.

U bugarskoj je frazeologiji registriran frazem *на мъжкия петък* sa značenjem ‘nikada’ (*usp.* Vasung 2011). U motivaciji je ovoga frazema, kao i u već spomenutim frazemima istoga značenja, apsurdna slika nepostojećeg dana – *muškog petka*. Istoga je značenja srpski frazem *на Ђурин петак*, u čijoj je motivaciji dan svetog Đure tj. Đurđevdan. Mršević-Radović objašnjava da se Đurđevdan u srpskom narodu smatrao početkom nove godine i bio je važan za reguliranje imovinskih odnosa, poreznih obaveza i sl. U 19. stoljeću na taj se dan isplaćivala plaća slugama, radnicima i plaćao se porez. Kasnije je početak nove godine pomaknut na 1. siječnja i u tome je kontekstu jasno da se na Đurđevdan ‘više ništa ne može dobiti’. Prema jednom starom pravilu Srpske pravoslavne crkve, ukoliko Đurđevdan pada na Veliki petak, on se pomiče kako se ta dva petka nikada ne bi poklopila (2008: 57).

Za petak se u narodnoj kulturi južnih Slavena veže i najviše zabrana rada i drugih aktivnosti jer se smatra teškim, lošim i nepovoljnim danom (*usp.* Ђурић 2020, Стојнев 2006). Petkom, dakle, ne valja ništa započinjati, jer je i posljednji dan radnog tjedna. O tome nam svjedoče uzrečice *petak zao početak* u hrvatskom i srpskom, *petak svakom poslu rđav početak* u hrvatskom i *petek je slab začetek* u slovenskom. Novijeg su datuma uzrečice kojima se petak, kao posljednji dan radnoga tjedna, smatra povoljnim danom za neke radnje, i to one vezane uz moderne načine opuštanja i zabave: slovenskim *petek je dan za zadetek* poziva se na zabavu i prekomjerno uživanje u alkoholu, dok se hrvatskim i srpskim *petak je dan za metak* ovaj dan karakterizira pogodnim za spolne odnose.

Sveobuhvatna simbolika petka kao lošeg i nepovoljnog dana sadržana je u kolokaciji *crni petak* koja postoji u svim europskim jezicima, ali i na američkom kontinentu. Proširenost upotrebe, zastupljenost i popularnost u svim jezicima te metaforička nabijenost ove sveze riječi učinila ga je pogodnim za komercijalizaciju, prvo u SAD-u, odakle se proširio cijelim svijetom, pa je on danas prije svega poznat kao *black friday*, dan velikih rasprodaja.

7 Pretraživanjem mreže pronađeni su primjeri u kojima se i srijeda naziva *malim petkom* s obrazloženjem da se već u srijedu gubi volja za poslom.

Za američki *crni petak* postoji više tumačenja o porijeklu: (1) odnosi se na 29. rujna 1869. kada započinje financijska kriza nakon kraha američke burza zlata; (2) za razdoblje 50-ih godina u Philadelphiji kada je policija tim nazivom opisala petak nakon Dana zahvalnosti kada su horde turista i navijača navalile u grad zbog utakmice koja se odvijala u subotu. Kasnije, 60-ih, trgovci su taj povod iskoristili kako bi goste privukli i u trgovine, a radnici bi zbog kupovine izostajali s posla; (3) prema tzv. *teoriji crne tinte* trgovci su s dobitkom poslovali samo u razdoblju prije Božića, a nakon Dana zahvalnosti, i tada bi računovođe crvenu tintu (kojom se ispisivalo poslovanje s minusom) zamijenili crnom tintom kojom se prikazivao profit (History).

U južnoslavenskim jezicima supostoje dva *crna petka*; prvi je frazem značenja ‘vrlo nesretan dan’ i potječe iz simbolike duboko ukorijenjene u narodnom kalendaru, a drugi je kolokacija *crni petak*, prevedenica iz engleskog *black friday*, a odnosi se na petak koji slijedi nakon američkog Dana zahvalnosti, kada trgovački lanci nude pogodnu kupovinu, velike popuste i rasprodaje.

No, vratimo se na južnoslavenski *crni petak* (bug. *черен петък*, mak. *црн петок*, slo. *črni petek*, srp. *црни петак*), za koji vrijedi dvostruka negativna markiranost (smatra se, primjerice, da je petak najstrašniji i najnesretniji dan u tjednu) koju je Đurić ustvrdila za *crni utorak* (v. utorak) i u svim se analiziranim jezicima rabi u značenju ‘nesretnog, lošeg dana, dana u kojem se događaju samo ružne stvari’. U bugarskoj je frazeologiji negativna nabijenost petka otišla toliko daleko da se svaki težak i nesretan dan naziva *зъл петък*. Slika crnog petka kao sredstva kažnjavanja sadržana je u kletvi u srpskom *дођи ће и њему црни петак*, odnosno makedonskom *ке му дојде и нему црн петок*.

Nadalje, južni su Slaveni vjerovali da će dijete, rođeno na taj dan, biti nesretno. Ovakvo je vjerovanje u pozadini bugarskog frazema *роден на черен петък* i makedonskog *роден на црн петок* kojim se opisuje osoba koja je nesretna i nikako joj ne ide u životu. Na negativnu percepciju petka utjecala je i Biblija, osim što je petak dan Kristove smrti, vjeruje se da je u petak Eva navela Adama da zagrije jabuku te da je Kain ubio svog brata Abela (Јовановић 2017: 212). Turk, Opašić i Spicijarić Paškvan (2012: 271) navode da je u prošlosti petak bio dan predodređen za pogublivanje.

Veliki petak, koji se u pravoslavljju naziva i *raspeti petak* sastavnica je bugarskog frazema *омърсявам се / омърся се на распети петък* sa značenjem ‘prijevremeno završiti kakav posao, završiti s poslom kada ne treba’. U sastavu je glagol *omrsiti*, a u podlozi slika hranjenja kada za to još nije vrijeme tj. na Veliki petak kada je obavezan post. Osim posta, kod svih je Slavena toga dana obavezno i suzdržavanje od rada, veselja i pića (Ђурић 2020: 122). Upravo je takvo vjerovanje sadržano u slovenskom frazemu *držati se (gledati) kakor <na> kvatrni (veliki) petek* kojim se opisuje žalosno i beživotno držanje. U slovenskom se jeziku veliki petak naziva i *kvatreni dan* ili *kvatra*, a potječe iz naziva koji je crkva namijenila danima na početku svakoga od četiri godišnja doba, kada se treba posvetiti molitvama i pokori.

Petak kao dan posta u slici je frazema *znati (dati) svom petku post* značenja ‘znati sebi na ugodan način urediti život, ne predati se suviše žrtvama i pretjeranoj požrtvovnosti’.

Među prikupljenim frazemima sa sastavnicom *petak* zabilježeni su i oni frazemi kod kojih motivacija, pa i ekspresivnost, ne proizlazi iz unutarnje forme već se realizira na planu

izraza – i to rimom u frazemu *u rijetke petke* značenja ‘rijetko, vrlo rijetko’ i ponavljanjem u frazemima kojima se izražava neprekidno trajanje, u hrvatskom *<i> svetkom i petkom* ‘svaki dan, uvijek, neprestano, bez prestanka (odmora)’ i slovenskom *v petek in svetek*. Sastavnice potonjih frazema su *petak*, dan u tjednu, i *svetak*, regionalizam sa značenjem ‘blagdana’. Keber (2015: 101) pak pojašnjava da je *svetek* starinski naziv za praznik. Neovisno o statusu leksema *svetek*, jasno je da pripada i slovenskom i hrvatskom jeziku i da je njegova upotreba ograničena. Nije rijetka pojava da u frazemima koji pripadaju standardnom jeziku imamo sastavnice sa statusom dijalektizma ili pak arhaizme i historicizme. U navedenim se hrvatskim i slovenskim frazemima leksem *svetak* (*svetek*) našao zbog rimovanja s komponentom *petkom*, čime je ostvarena dodatna ekspresivnost. Množinskim oblicima u instrumentalu, u hrvatskom frazemu, naglašava se dužina trajanja.

Petak i svetak našli su se i u hrvatskoj uzrečici *nije svaki petak svetak* značenja ‘ne događaju se svaki čas dobre stvari, ne ponavljaju se uspjesi svakodnevno, ne može nešto uspijevati stalno, uspjesi i ugodnosti ne ponavljaju se često i ne dolaze uvijek kad želimo’.

6. SUBOTA

U svim slavenskim jezicima naziv za šesti dan u tjednu dolazi iz hebrejskog *šabbāt*, a u jezike je ušao preko grčkoga. Đurić (2020: 155) navodi da hebrejski naziv dolazi od *Šabbetai* što je pak naziv za planetu Saturn, a najvjerojatnije je nastao u Babilonu na početku progona Židova. Kod Babilonaca je sedmi dan, računajući od nedjelje, bio dan posvećen Saturnu, a Židovi su taj naziv preuzeli za dan kada se ne radi, dok su za sve ostale dane ostavili numeričke nazive. Veza sa Saturnom ostala je sačuvana jedino u nazivu u engleskom jeziku *Saturday* (*ibid.*).

Predodžbe o suboti su proturječne, pozitivne su predodžbe uglavnom češće kod južnih Slavena katoličke vjeroispovijesti, dok su negativne vezane uz gramatički rod koji je utjecao na percepciju ovoga dana kao *ženskog* pa time i nečistog, negativnog i opasnog dana, a potom i dana koji je vezan za onostrano i pogodan za razne oblike magije i uspostavljanje kontakta s onim svijetom, najčešće precima (Ђурић 2020: 159). Zato se subota smatra i *zadušnim danom* ili *danom mrtvih* pa joj se u narodnom kalendaru pripisuje atribut *mrtva*, zbog čega se nije smatrala pogodnim danom za svadbe, krštenje i započinjanje poslova (*ibid.*). S tim je u vezi vrlo frekventan bugarski frazem *къоравата (сляпата) събота* kojim se opisuje trenutak kada netko, bez puno razmišljala, donosi nepromišljenu odluku o udaji ili ženidbi. Nepromišljenost se u motivaciji frazema dovodi u vezu sa sljepilom, što je pak povezano s konceptualnom metaforom ZNATI JE VIDJETI.

U bugarskom je zabilježen frazem vremenskog značenja *в събота пред Великден* u kojemu se subota dovodi u odnos s Uskrsom (bug. *Великден*), koji pada uvijek u nedjelju. Značenje je ovoga frazema ‘u posljednji trenutak’ (hrvatski je ekvivalent *u zadnji čas*), a ima i sem zakašnjelosti.

U srpskom je jeziku zabilježena uzrečica *субота ђачка бубота*, koja je nastala iz običaja da subotom đaci dobivaju batine od svojih učitelja bez ikakvog razloga (dok je tijekom tjedna fizičko kažnjavanje bilo opravdano) (Јовановић 2017: 211). Ovaj je običaj zapisao Vuk Karadžić riječima: „Kad sam ja 1796. išao u Loznicu u školu, još je bio običaj đake u

subotu poslije podne tući bez ikakve krivice; ako je koji onaj dan, makar i poslije podne, bio bijen za lekciju ili za drugo što, to mu se nije primalo u račun, nego je morao i po drugi put običaja radi biti bijen.“ U pozadini ovog, na prvi pogled banalnog običaja, vjerojatno se nalazi stariji ritual udaranja radi istjerivanja nečiste sile i poticanja rasta i razvoja djece (Ђурић 2020: 177).

7. NEDJELJA

U svim južnoslavenskim jezicima posljednji dan tjedna imenuje se na isti način, kao dan na koji se ne radi (**ne děla*). Sekundarno je u nekim jezicima nastalo i značenje vremenskog odsjeka od sedam dana.

Predodžba o nedjelji kao prazničnom danu proširila se pojavom kršćanstva pa se naziva i *danom Gospodnjim*, *Božjim* ili *svetim danom*, danom obiteljskog okupljanja, a pozitivne konotacije najviše su vezane uz nedjelju kao dan uskrsnuća Isusa Krista. Za južne Slavene (a i ostale) nedjelja je povoljan, sretan i lak dan i zato se najčešće bira za odlazak u prosidbu ili svadbu (Ђурић 2020: 180). U kulturi svih slavenskih naroda rad nedjeljom smatran je velikim grijehom (*ibid.*).

Nedjelja je slabo zastupljena sastavnica u frazemima analiziranih jezika. S obzirom da je frazeologija uglavnom pejorativno obilježena, nedjelja sa svojom pozitivnom simbolikom nije frazeološki produktivna.

U bugarskom je rječniku zabilježen samo jedan frazem *кѡравата (сляпата) неделя* koji je ujedno sinonim već spomenutom frazemu *кѡравата (сляпата) събота*.

Slovenski rječnik bilježi frazeme *imati svaki dan nedeljo* ‘ne morati raditi i živjeti ugodnim, bezbrižnim i lijenim životom’, *<kao da> je vsak dan nedjelja* <za koga, kje> ‘živi bezbrižno, u izobilju *tko*’, *ni vsak dan nedjelja* <za koga, kje> ‘nije sve uvijek lijepo i ugodno’. Frazemi su motivirani predodžbom o nedjelji kao danu odmora, bezbrižnom i ugodnom danu. Iako iste frazeme ne nalazimo u hrvatskim frazeološkim rječnicima, posljednja se dva, prema podacima iz hrWac-a, aktivno koriste u svakodnevnom jeziku:

Zašto imamo javni sustav mirovina s tri generacije na strani ponude, ali samo dvogeneracijski na strani potražnje? Zašto čini se vjerujemo da umirovljenje znači da je svaki dan nedjelja?

Mali trikovi koji će vam u tome pomoći su tantričko disanje, i traženje pravih točaka za stimulaciju. Nije svaki dan nedjelja pa se i najstrastvenijim parovima dogodi da seks odrađuju rutinski ili nemaju baš pretjerane volje za akciju.

8. FRAZEMI KOJI SADRŽE DVA DANA U TJEDNU

U posljednju skupinu frazema uvršteni su oni frazemi koji za sastavnicu imaju dva dana u tjednu, ali su u pozadinskoj slici oba dana dovedena u ravnopravni odnos. Osim toga, u pozadinskoj slici ne nalazimo simboliku, vjerovanja ili narodne običaje, nego se isključivo radi o zajedničkim obilježjima tih dana s obzirom na njihov raspored unutar tjedna.

Prvom se skupinom frazema izražava kratko vremensko trajanje. Zabilježeni su srpski frazem *od nemka do cybome* značenja ‘za kratko vrijeme, od danas do sutra’, hrvatski *od srijede do petka* ‘kratko trajati, imati vrlo kratak vijek trajanja, imati prolaznu vrijednost’

i *od (s) petka na subotu* ‘kratkotrajno, na brzinu, za kratko vrijeme, kratkoročno’, makedonski *од вторник до среда, од неток до сабота* ‘za vrlo kratko vrijeme’ te bugarski *от петък до събота* ‘za vrlo kratko vrijeme’.

Drugu skupinu čine frazemi u kojima se dani u tjednu percipiraju kao jednaki, odnosno kao entiteti koji su nerazdvojni i uvijek zajedno. U srpskom i makedonskom su to petak i subota: *бити као некак и субота* ‘biti stalno zajedno, ne razdvajati se’; *некак и сабота се*, a u makedonskom je zabilježen još jedan frazem u kojem su sastavnice četvrtak i petak: *како четврток и некак* ‘uvijek zajedno, nerazdvojni’. U frazemima su sadržani oni dani koji slijede jedan iza drugoga i u tome se krije njihova nerazdvojnost.

U trećoj je skupini samo jedan frazem, u kojem se pojavljuju četvrtak i petak. Riječ je o bugarskom frazemu *когато дойде четвртък подир петък*, u čijoj su slici ovi dani dovedeni su u odnos koji narušava konvencijom dogovoren redoslijed dana u tjednu. U pozadinskoj je slici, dakle, apsurdnost nelogičnog vremenskog slijeda čime se izražava značenje ‘nikada’ tj, nemogućnost ostvarenja kakve radnje (*usp.* Vasung 2011).

9. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Broj prikupljenih frazema pokazuje da su dani u tjednu frazeološki vrlo produktivna sastavnica. Prikupljeno je ukupno 70 frazema i uzrečica, od kojih 10 sadrži dva dana u tjednu i oni su zasebno analizirani. Raspodjela po danima je sljedeća: ponedjeljak 6 frazema, utorak 4 frazema, srijeda 11 frazema, četvrtak 4 frazema, petak 26 frazema, subota 3 frazema i nedjelja 6 frazema. Frazeološki su produktivniji oni dani uz koje se vežu negativne konotacije, što govori u prilog pejorativnoj prirodi frazeologije. Brojčano se ovdje ističe *petak* kao dan izrazite negativne markiranosti.

Dani u tjednu u svim su analiziranim jezicima, pa shodno tome i u svim kulturama, leksemi koji svoju kulturnu konotaciju realiziraju upravo u frazemima i uzrečicama i to na dva načina:

1. generalizacijom – dan u tjednu postaje znak duboko ukorijenjenih predodžbi o povoljnim i nepovoljnim, sretnim i nesretnim danima (npr. *plavi ponedjeljak, petak za početak*)

2. specijalizacijom – dan u tjednu je specificiran kao krononim, važan u narodnom kalendaru i kao takav nositelj kulturne informacije (*оставам / остана на пес понеделник, држати се (гледати) kakor <na> kvatrni (veliki) petek*).

Dani u tjednu zasigurno su važan element jezične slike svijeta, koja se mijenja kao što se mijenja i svijet. Ipak, prema J. Maćkiewicz, jezična je slika svijeta povijesni model i mijenja se sporije od društva i kulture pa se zato u njoj zadržavaju elementi danas već neaktualnog viđenja svijeta: pradávná uvjerenja, vjerovanja, ostaci nekadašnjeg iskustva i znanja (1999: 21 *cit. prema* Pintarić 2005: 228). Ova analiza govori tome u prilog, ali pokazuje da u jezičnu sliku svijeta polako ulaze i novi vrijednosni sustavi suvremenog društva.

LITERATURA

- Бошњаковић, Жарко, „О именовану дана у недељи“, у: *Susret kultura, Zbornik radova*, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006., str. 571–576.
- Витанова, Маријана, *Човек и свят. Лингвокултурологични проучавања*, БУЛ-КОРЕНИ, Софија, 2012.
- Бурић, Драгана, *Дани у недељи у народној култури јужних и источних Словена*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2020.
- Јовановић, Иван, „Француске и српске паремије у лексичко-семантичком пољу „време““ у: *Језик, књижевност, време: језичка истраживања*, Мишић Илић Биљана, Лопчић Весна (ur.), Издавачки центар Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Niš 2017., str. 203–216.
- Маслова, Валентина Авраамовна, *Лингвокултурологија*, Издавачки центар «Академија», Москва, 2001.
- Мршевић-Радовић, Драгана, *Фразеологија и национална култура*, Друштво за српски језик и књижевност Србије. Београд, 2008.
- Недкова, Емилија, *Фразеологизмите като знаци в езика на културата*, ЛЕНИ-АН, Русе, 2011.
- Стойнев, Анани, *Българска митологија, енциклопедичен речник*, Издавателство Захарий Стоянов, Софија, 2006.
- Barčot, Branka, *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2017.
- Kržišnik, Erika, „Izražanje prostora v slovenski frazeologiji“, *Slavistična revija*, letnik 62/2014, št.3, julij-september, 2014., str. 375–383.
- Pintarić, Neda, „Emotivan odnos prema prostoru u kojem živimo: jezična slika „doma“ u hrvatskom, poljskom i ruskom jeziku“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 31, 2005., str. 227–248.
- Turk, Marija; Opašić, Maja, „Kulturno-povijesni kontekst kalkiranja u hrvatskome jeziku“, *Kroatologija* 1, 2010., str. 300–315.
- Turk, Marija; Opašić, Maja; Spicijarić, Nina, „Crno na bijelom: Crna, bijela i siva boja u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji“ у: *Zbornik međunarodnoga znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. Josipa Jerneja (1909.-2005.)*, Ljubičić, Maslina; Peša Matracki, Ivica; Kovačić, Vinko (ur.), FF press, Zagreb, 2012., str. 269–282.
- Vasung, Ana, „Frazemi sa značenjem ‘nikada’ u bugarskom, hrvatskom, makedonskom i srpskom jeziku“, *Filološke studije*, vol. 9. No. 1, 2011., str. 167–178.
- Zykova, Irina Vladimirovna, *Konceptosfera kulture i frazeologija: Teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja*, Srednja Europa, Zagreb, 2019.

RJEČNICI

- Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, NL Zagreb, 2003.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.
- Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2014.
- Димитровски, Тодор; Ширилов, Ташко, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, Т. 1, 2 и 3, Огледало, Скопје 2003.
- Нанова, Ани, *Фразеологичен синонимен речник на българския език*, Хейзъл, Софија, 2005.

Ничева, Кети; Спасова–Михайлова, Сийка; Чолакова, Кристилина, *Фразеологичен речник на българския език*, Т. 1 и 2, БАН, София, 1975.

Оташевић, Ђорђе, *Фразеолошки речник српског језика*, ИК Прометеј, Нови Сад, 2012.

Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/> (Datum pristupa: 14. 12. 2021.)

History, <https://www.history.com/news/black-friday-thanksgiving-origins-history> (Datum pristupa: 14. 12. 2021.)

Keber, Janez, *Slovar slovenskih frazemov*, www.fran.si (Datum pristupa: 14. 12. 2021.)

MONDAY TO FRIDAY IDIOMS (IN THE SOUTH SLAVIC LANGUAGES)

This paper deals with idioms and sayings found in South Slavic languages (Bulgarian, Croatian, Macedonian, Slovenian, and Serbian languages) with the component names for the days of the week. Contrastive analysis explores the motivation behind the collected idioms of the represented languages, whilst paying particular attention to the symbolic meaning of the days of the week, especially regarding the folk calendar of the South Slavs, because they are associated with folk and Christian beliefs, superstitions, and customs. The distinction between lucky and unlucky days of the week, i.e., favorable and unfavorable days, as well as male and female days, is deeply embedded in the language world picture of the South Slavs, as evidenced by the collected idioms and sayings. In phraseological terms, the days associated with negative connotations are the most productive, which speaks in favor of the pejorative nature of phraseology. Although modern society is losing touch with former notions and value systems (the best example being Monday, which was once considered a happy and auspicious day), they still live on in phraseology and paremiology because the language system changes much more slowly than society and culture. However, the analysis will also show the emergence of phraseological units – which are associated with a completely different perception of the days of the week.

Key words: days of the week; folk calendar; idioms; linguoculturology; South Slavic languages